

Оригинални научни рад

<https://doi.org/10.18485/folk.2019.4.2.2>

781-051:394.3(=163.41)

001.061.1(100):[394.3(=163.41)]"20"

Стручњаци као медијатори између државе и носилаца пракси нематеријалног културног наслеђа: Номинацијски досије „Коло, традиционална народна игра“

Селена Ракочевић и Здравко Ранисављевић

Унескова Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа примењује се већ више од десет година (од 2003). Будући да расписивање апликацијских формулара и припрема номинацијских досијеа од стране држава потписница непосредно зависи од конкретних, веома разноврсних културних, друштвених и, најпре, политичких околности, јасно је да се стручњаци, који су у првом реду ангажовани за овај посао, суочавају с различитим изазовима.

У овом тексту се представља номинацијски досије „Коло, традиционална народна игра“ из перспективе стручњака као активних учесника који су одговорни за садржај апликационог формулара и као такви препознати у апликационом процесу као званични представници тзв. компетентних тела. Аутори текста, који су учествовали у припреми овог досијеа, у рефлексивном наративу базираном на непосредном искуству разматрају терминолошке поливалентности метајезика Конвенције, феноменолошке аспекте идентификације и дефинисања плеса/плесног жанра као „елемента“ нематеријалног културног наслеђа, као и непосредне проблеме везане за ангажовање „носилаца“ извођења кола у савременој плесној пракси Србије у изради номинацијског досијеа.

Кључне речи: стручњаци, етномузиколози/етнокореолози, нематеријално културно наслеђе, плес, коло, Србија

Унескова Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа (у даљем тексту: Конвенција) (UNESCO 2003) примењује се већ више од десет година – усвојена је 17. октобра 2003. и потом ратификована у потребном броју земаља (30) 2006. године. У теоријским експликацијама овог амбициозног и, у основној замисли, глобалног пројекта акценат је стављен на извођаче и носиоце нематеријалног културног наслеђа односно на, како је то у Конвенцији дефинисано,

„заједнице, групе и појединце“ (UNESCO 2003: чл. 16). Они би требало не само да подрже одређени, како се то званично каже, „елемент“ културног наслеђа, већ и да буду иницијатори његове номинације. Иако се у основној идеји Конвенције, дакле, инсистира на процесу примене који је усмерен „одоздо на горе“, тј. од носилаца праксе до администрације и стручњака, процес имплементације готово редовно у пракси подразумева обрнут редослед поступака у којем се заједнице ангажују, по правилу, тек у последњој фази израде номинацијског документа.

Расписивање апликацијских формулара и припрему номинацијских досијеа, парадоксално, координирају тзв. државе потписнице које су усвојиле Конвенцију (UNESCO 2003: чл. 2.4), што аутоматски подразумева ангажовање посебног административног апарата посредством функционисања, како је формулисано, „једног или више компетентних тела очувања“ (UNESCO 2003: чл. 136). Категорија компетентних тела (*competent bodies*) у Конвенцији није, међутим, прецизно дефинисана, односно препуштено је државама потписницама да, сходно специфичностима локалних прилика, саме одреде број таквих тела, начине функционисања и хијерархију односа у оквиру постојећих или новоуспостављених институција које се сматрају компетентним. У пракси се процес спроводи најчешће преко министарстава културе, у оквиру којих су оснивана засебна административна тела која су преузела све послове везане за спровођење Конвенције на територијама својих држава.

Упркос одређеним потенцијалним погодностима које доноси висок положај ових административних тела у ланцу спровођења очувања нематеријалног наслеђа на националном нивоу, она најчешће немају довољно одговарајућих знања о појединим локалним праксама, нити директну комуникацију са „заједницама, групама и појединцима“ као њиховим носиоцима. Због тога се накнадно ангажују стручњаци (*experts*) из других институција које се проглашавају „компетентним телима“. С обзиром на њихово образовање, профил знања и професионално деловање, као стручњаци се најчешће ангажују музејски и научни радници, а њихове матичне институције (музеји, факултети и научно-истраживачки институти) добијају одговарајући статус у процесу номинације. Ланац израде номинацијског документа на националном нивоу тако, по правилу, формално подразумева четворни модел: држава потписница¹ – административна тела – компетентна тела – носиоци пракси. У оквиру ове званичне осе деловања, а из пер-

¹ Појам 'државе' користимо као обједињујући појам који означава хијерархијски највиши степен моћи у функционисању државних институција. У овом случају он подразумева министарства културе.

спективе непосредне израде номинацијског досијеа и обезбеђивања његове одрживости (*sustainability*), формира се још једна, овога пута тројна окосница коју чине: државни администратори – стручњаци (музејски и научни радници) – носиоци пракси. У наведеним комплексним односима и процесима, који непосредно зависе од конкретних, веома разноврсних културних, друштвених и, најпре, политичких околности, стручњаци су не само медијатори између државе и носилаца пракси, већ најчешће и најважнији актери у њеном дефинисању и образлагању сврсисходности очувања. Они су у положају да више-струко балансирају између идеолошких усмерења актуелне културне стратегије државе која их је ангажовала, потом достигнућа, теоретских тумачења и перспектива струке и научне области у којој делују те, најзад, потреба и виђења носилаца пракси. Стога се може рећи да су стручњаци у најнезавиднијем, а истовремено средишњем положају у наведеном тројном ланцу, па се у току израде номинације непрестано суочавају с различитим изазовима (Zebec 2013b; 2015: 245; Lajić Mihajlović 2015).

У процесима очувања нематеријалног културног наслеђа на подручју југоисточне Европе највеће искуство има Хрватска, која је од 2009. године успешно номинувала петнаест елемената, а потом Македонија с три прихваћене номинације (<https://ich.unesco.org/en/lists>). О теоријским, апликативним и етичким импликацијама регистрација и очувања нематеријалног културног наслеђа већ је развијана плодна и критички заострена дебата, нарочито међу хрватским, али и македонским колегама (в. нпр.: Ceribašić 2009; Zebec 2012: 163; 2013a; 2013b; Opetcheska Tatarchevska 2012: 165–176; Opetčeska Tatarčevska 2015: 325–329; Stojkova Serafimovska, Wilson et al. 2016: 2–24).

У Србији су, међутим, процеси имплементације Конвенције те-кли знатно спорије. На Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа Унеска досад су уписана само три елемента: „Слава – прослављање породичног свеца заштитника“ (2015), „Коло, традиционална народна игра“ (2017) и „Певање уз гусле“ (2018). Мада се последњих година у домаћој научној продукцији појавио низ текстова посвећених различитим аспектима очувања нематеријалног културног наслеђа (в.: Žikić 2011; *Нематеријално културно наслеђе* 2011; Popadić 2014; Gavrilović, Đorđević 2016: 989–990), о непосредним искуствима учесника у изради номинацијског документа није досад дискутовано. Циљ нам је да у овом раду представимо номинацијски досије „Коло, традиционална народна игра“ из перспективе активних учесника – стручњака, односно званичних представника тзв. компетентних тела који су одговорни за садржај апликационог формулара, и да сагледамо разноврсне теоријске и практичне изазове с којима смо

се као етномузиколози/етнокореолози суочавали приликом његове израде. Селена Ракочевић је била ангажована као представник Катедре за етномузикологију Факултета музичке уметности у Београду, док је Здравко Ранисављевић деловао у име струковног етнокореолошког удружења Центар за истраживање и очување традиционалних игара Србије (ЦИОТИС).²

Сл. 1. Масовно извођење кола на манифестацији „Чивијада“ у Шапцу (2011)

Имплементација Конвенције у Србији

Будући да Србија није била једна од држава потписница Конвенције, упркос чињеници да је већ 2004. године иницирано усмеравање музејских делатности у правцу очувања нематеријалног културног наслеђа (Лукић Крстановић, Дивац 2012: 12), значајније активности ове врсте отпочеле су тек шест година доцније, када је 2010.

² За израду филма о колу, који је саставни део апликационог формулара, ангажован је национални Ансамбл игара и песама „Коло“. Сценарио за филм написала је Селена Ракочевић, док је снимање и продукцију координирао директор „Кола“ Владимир Декић.

Народна скупштина ратификовала Конвенцију, и тиме је омогућено заснивање нових административних тела која ће бити задужена за апликационе процесе. Године 2011. основана је Комисија за упис нематеријалног културног наслеђа при Министарству културе, а непосредно након тога и Национални комитет за нематеријално културно наслеђе. Конкретније активности, међутим, започете су тек јуна 2012, када је основано највише административно тело, непосредно одговорно за процесе имплементације Конвенције у Србији – Центар за нематеријално културно наслеђе Србије при Етнографском музеју у Београду (у даљем тексту Центар) (<http://nkns.rs>).³ Ради делотворнијег рада Комисија за упис нематеријалног културног наслеђа је расформирана 2013, а у оквиру Етнографског музеја основано је друго комисијско тело с мањим бројем чланова, чији је непосредан задатак евалуирање пристиглих предлога. Поред тога успостављена је и Мрежа регионалних координатора (по правилу музејских радника) који би требало да делују на локалном нивоу, идентификују елементе нематеријалног културног наслеђа и подстичу активности носилаца пракси.

Од оснивања Центра приоритетни, непосредни задаци били су стварање Националног регистра нематеријалног културног наслеђа Србије и покретање одговарајућих механизма за упис у ову, може се рећи, ексклузивну базу података. Она је успостављена 2012, када је уписано чак 27 елемената, а до данас је на ову листу уврштено укупно 37 елемента, међу којима и осам музичких и две плесне форме⁴. У циљу боље регионалне сарадње и потенцијалних мултинационалних номинација, Србија се од 2010. године прикључила раду Регионалног центра за очување нематеријалног културног наслеђа у југоисточној Европи под покровитељством Унеска, и активно учествује у састанцима Мреже експерата за нематеријално културно наслеђе Југоисточне Европе (последњи је одржан у јуну 2017. у Сарајеву).

Осим музејских установа у Србији, на челу с Етнографским музејем у Београду као кровном институцијом у оквиру које делују Центар и Комисија за оцену предлога за упис елемената у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа, друга правна лица, по-

³ Одговарајући закон о очувању културног наслеђа, међутим, још није донет, већ је на снази Закон о заштити културних добара из 1994. године. Како је овај закон базиран на давнашњој терминологији, он уопште не препознаје категорију нематеријалног културног наслеђа.

⁴ То су, према редоследу и званичним називима регистрације, „певање уз гусле“, „грокталица“, „певање из вика“, „коло у три, коло у шест“, „руменка“, „свирање на гајдама“, „фрулашка пракса“, „свирање на кавалу“, „ојкача“ и „врањска градска песма“ (<http://nkns.rs/cyr/elementi-nkns>).

пут истраживачких и високообразовних установа или организација из невладиног сектора (NGO), нису формално призната као „правна лица регистрована за послове заштите културног наслеђа који ове послове обављају као своју претежну делатност“ (<http://www.kultura.gov.rs>). Због тога све пројектне иницијативе у домену очувања културног наслеђа наведених „нерелевантних“ тела морају имати званичну подршку надлежне музејске институције. Али, управо ови правни субјекти често добијају статус „компетентних тела“ у различитим званичним номинацијским процесима од врхунског националног значаја у којима, парадоксално, не могу деловати самостално.

У изради целокупног номинацијског досијеа „Коло, традиционална народна игра“ учествовала су три „компетентна тела“: Катедра за етномузиологију Факултета музичке уметности у Београду, ЦИО-ТИС и Ансамбл игара и песама „Коло“ (у чије име је иступао директор ансамбла Владимир Декић). Рад стручњака из ових установа је водио Центар као институција у хијерархијски највишем положају. Мада је наше искуство сарадње било коректно, јасно је да је описана позиција научних радника из истраживачких и високообразовних институција, које државна администрација ангажује по потреби (у Србији искључиво на бази волонтерства), у целини гледано, неправедна.

Опште термилошке поливалентности

Од тренутка када је Конвенција као документ формално и правно озваничена у јавном простору Србије па до данас, на српском језику се не користи уједначена терминологија која суштински профилише нијансе значења и тумачења имплементације Конвенције. Мада се у званичним документима и многим стручним текстовима усталио термин 'очување' (*safeguarding*) или, како би се званичним, формалним језиком Конвенције рекло, 'одрживост' разматране културне праксе, у пракси се ови термини недоследно употребљавају и поистовећују с термином 'заштита' (Gavrilović, Đorđević 2016: 989–1004). Појам 'заштите' конотира формализовање одређеног елемента културног наслеђа у правним оквирима, а самим тим низ спорних аспеката везаних за питања ауторства и својинских односа, као и за процесе артификације, о чему је већ много дискутовано у антрополошкој литератури (нпр.: Kirshenblatt-Gimblett 2004: 62; Bendix 2009: 254; Ceribašić 2009: 124–128). Насупрот томе, појам 'одрживости' подразумева акцентовање аспеката процесуалности и континуалности одређене културне праксе, дакле њеног опстанка у будућности. Стога ћемо у

овом тексту поменутом термину дати предност (а користимо и термин 'очување').⁵

Термин који такође може бити споран, а јавља се у званичном преводу назива Конвенције, јесте 'наслеђе'. У текстовима на српском језику употребљава се много чешће од термина 'баштина', који користе колеге у Хрватској. И поред значењске деликатности сваког од њих (о чему је већ опсежно расправљано у домаћој литератури, в.: Gavrilović 2010: 41–53; Popadić 2014: 32–44), на српском језику се најчешће користе упоредо и без критичког промишљања. Ради усклађивања са званичном терминологијом, у овом тексту ћемо доследно користити термин 'наслеђе'.

Мада су оквирни термини у вези с очувањем нематеријалног културног наслеђа постављени још 2002. године у *Појмовнику* који су начинили скандинавски истраживачи (Glossary 2002, према: Zebec 2012: 162), рад на Конвенцији и њена примена широм света довели су до проширивања основног вокабулара и његовог даљег развијања на многим језицима, и до успостављање тзв. метајезика Конвенције. Уз сталне недоумице, различите интерпретације и неизбежна вишеструка значења појединих термина, овај метајезик се континуирано примењује и развија. Неминовно га користе сви учесници у дискурзивним праксама везаним за очување нематеријалног наслеђа, што се често истиче као један од његових позитивних аспеката (Zebec 2012: 162). Усвајање концепата у очувању нематеријалног културног наслеђа и њихова примена, и разматрање актуелне терминологије на енглеском и српском језику, први су захтеви рада на номинацији који се постављају пред сваког стручњака (Lajić Mihajlović 2015). У том смислу ангажовање на изради номинацијског досијеа „Коло, традиционална народна игра“ подразумевао је улазак у потпуно нову истраживачку област, обележену изазовима термилошко-теоријске, али и практичне природе.

⁵ На парадокс у вези с употребом термина 'очување' када је реч о виталним културним праксама (ако су виталне, зашто их треба чувати или штитити) указала је антрополог Барбара Киршенблат Гимблет (Kirshenblatt-Gimblet 2004: 56), али је појам 'очувања' (*safeguarding*) задржан у званичној терминологији Конвенције. Објашњавајући његову прикладност, хрватски етнокореолог Твртко Зебец изнео је мишљење да је смисао очувања одређене културне праксе „ponajviše u njezinu javnom isticanju, naravno uz nastojanje da je se ne štiti kao materijalno ili kulturno dobro, nego da se zajednici ili pojedincu koje prakticira određenu vještinu, umijeće ili društvenu praksu, omogućí nesmetano dalje prenošenje“ (Zebec 2013a: 324).

Израда номинацијског досијеа „Коло, традиционална народна игра“

Терминолошка тумачења назива

Рад на изради номинацијског документа посвећеног плесном феномену, који може бити именован генеративним термином 'коло', започели смо у децембру 2013. године на позив наше професорке, етнокореолога проф. др Оливере Васић (1946–2015), која је тада била члан Националног комитета за очување нематеријалног културног наслеђа Србије. Ова иницијатива, како је претходно и назначено, била је упућена „одозго“, с највише инстанце хијерархијског ланца очувања нематеријалне културне баштине. Ми смо као стручњаци, етнокореолози/етномузиколози, укључени у процес у тренутку када је елемент већ био идентификован и на одређен начин именован, односно када је одлука о његовом номинавању већ била донета. Услед лошег здравственог стања професорке Васић овај номинацијски досије није био у формалном смислу окончан на одговарајући начин. Две године касније, крајем 2015. године, Национални комитет је одлучио да понови ову номинацију и позвани смо да наставимо сарадњу. После вишемесечног интензивног рада досије је предат Унеску 31. марта 2016. године. У Националном регистру елемент „Коло“ је, према предлогу и образложењу професорке Васић, заведен под називом „Коло у три, коло у шест“. Будући да су ови термини уско етнокореолошког, односно етског карактера, било је неопходно да се елемент именује општим изразом с којим би могли да се поистовете сви они који овај плесни феномен препознају као део сопственог наслеђа и актуелног културног идентитета. После више полемичких разговора са сарадницима Центра за нематеријално културно наслеђе (Данијелом Филиповић, Наташом Младеновић Рибић, Весном Душковић, Милицом Обрадовић и Сашом Срећковићем), одлучено је да званичан назив елемента на српском језику буде „Коло, традиционална народна игра“. У овом називу је, упркос актуелној етнокореолошкој терминологији (Ракочевић 2002: 96–118; Ракочевић 2011: 14; Ранисављевић 2012: 557; Карин 2014: 21), задржан општи термин 'игра', а не 'плес'⁶, будући да овај потоњи најшира популација Србије поистовећује с плесном праксом западно-европске провенијенције, оном која се не поима као српска. Приликом

⁶ У актуелној етнокореологији у Србији „плес“ се користи као термин којим се именује сваки покрет који се изводи уз музику, односно као „целовит феномен људског креативног изражавања у којем су у нераскидивом синкретичком јединству обједињени покрет и звук“ (Ракочевић 2011: 14).

именовања елемента много је дискутовано и о терминима 'традиционално' и 'народно'. Иако се појам традиције, због могућих вишеструких тумачења значења, не користи у званичном идејном појмовнику Конвенције (Zebec 2013a: 222), одлучено је да се у називу употреби придев 'традиционална' као „relativan i relacijski pojam“. Он означава „trajni proces selekcionisanja“ посредством извођења, инвенције и креативности (Ceribašić 2009: 131), и у широком распону значења успоставља недвосмислене везе између прошлости и садашњости одређене заједнице, активно уобличавајући актуелне културне токове (Williams 1977: 114–115). Одлучено је да се, упркос важећој научној терминологији, прихвати термин 'народна игра', будући да има дугу традицију у српском научном и свакодневном говору, нарочито оном везаном за праксу културно-уметничких и фолклорних друштава. Он у апликацијском формулару конотира вернакуларне партиципаторне плесове чије је претпостављено сеоско порекло постављено у други план у односу на њихову колективност и континуалност у културној пракси.

Сл. 2. Извођење кола на свадби у Београду (коловођа је девер) (2015)

Употреба поменутих термина проистиче из административне неопходности и успостављања компромиса. Будући да се формулар номинацијског досијеа попуњава најпре на српском језику, коришћена је домаћа терминологија, а нарочита пажња била је посвећена потреби да досије превасходно буде разумљив носиоцима праксе извођења кола и широј јавности Србије. У процесу превођења номинацијског формулара на енглески језик, а потом на француски и остале језике

држава чланица, могу се јавити вишеслојна неразумевања и крива тумачења (Zebes 2013a: 323)⁷, па је неизбежна преводилачка поливалентност (не само овог, већ и свих номинацијских досијеа који нису писани на службеним језицима Конвенције) и својеврстан парадокс у упорним покушајима успостављања метајезика очувања нематеријалног културног наслеђа.

Феноменолошка одређења појма 'коло'

У етнокореологији је добро познато да је 'коло' вишезначан појам који се, између осталог, користи да значи плесну формацију али и специфичан образац покрета, односно кинетичко-просторни тип плеса (Младеновић 1973: 15). Приликом израде номинације, полазиште је било да овај појам подједнако означава кинетичку и музичку димензију. То је омогућило да у досијеу, уз многобројне фолклорне групе и културно-уметничка друштва, кореографе и плесне инструкторе који су најистакнутији носиоци праксе извођења кола, буду присутни и инструменталисти и композитори који су допринели развоју кола у 20. веку⁸. С друге стране, у вези с кинетичком димензијом извођења кола, приликом дефинисања елемента фокусирали смо се на то да што јасније изразимо да се ова номинација односи на специфичан образац покрета, тип плеса коме припадају многи појединачни плесови, као што су *кукуњеш*, *моравац*, *шестица*, *у шест*, *Жикино коло*, *ужичко коло* и многи други. Номинација се, дакле, односи на коло као плесни жанр и подразумева синкретички спој конкретног обрасца покрета и специфичних мелодија с вишеслојним спектром семантичких вредности. То значи да номинација не обухвата све плесове који се изводе у кружној формацији ланчано повезаних извођача, што се такође именује генеративним термином 'коло', него, како је већ истакнуто, самосвојни плесни жанр који подразумева специфичан образац покрета (корака и покрета колена) и метроритмички профил његове мелодијске компоненте. Управо су ове чињенице побудиле професорку Васић да овај елемент у Националном регистру именује етнокореолошким терминима 'коло у три' и 'коло у шест'. У номинацијском досијеу за Репрезентативну листу Унеска, међутим, нисмо могли да користимо етнокореолошке концепте и термине. Стога је посебан

⁷ Попут могућности да се термин 'игра' преводи одговарајућим енглеским изразом *game*.

⁸ Поменимо само чињеницу да је једну од најпознатијих и најчешће извођених мелодија кола – *ужичко коло*, компоновао Ваљевац Милија Спасојевић 1962. године.

изазов представљао процес поједностављивања и селекције етноко-реолошког језика у сврху остваривања што је могуће веће комуникативности текста са широким кругом читалаца на, може се рећи, глобалном нивоу. У попуњавању формулара, најпре на српском, а потом и на енглеском језику, одељци везани за дефинисање елемента задали су нам највише муке, те ћемо овом приликом изложити неке од формулација.

Коло је традиционална, колективна народна игра ланчано повезаних играча који се најчешће крећу по кружној линији, држећи се за руке спуштене низ тело. Коло се увек изводи уз музичку пратњу, коју играчи прате изводећи различите врсте корака. Основни образац корака се изводи кроз кретање у десно, играње у месту, а потом, кретање у лево и играње у месту, уз континуирано поцупкивање коленима. (...) У току 20. века овом плесном моделу су припајане многобројне мелодије (углавном у 2/4 ритму, тзв. 'двојке'), при чему је сам образац корака, вариран на најразличитије начине могао да добија многе локалне називе.

Према подацима из релевантне етнокорееолошке литературе, прва документована плесног жанра 'коло' везана су за подручје централне Србије. Ова територија може бити означена као средиште развоја његових различитих музичких и кинетичких верзија у 20. веку (Васић 2002: 158). Одатле се, почев од завршетка Првог светског рата, његово извођење све више ширило у географском смислу (Mladenović 1965: 105–111; Doruđa 1969: 303–312; 1973: 162–167). Данас је извођење овог плесног жанра веома присутно не само у Србији и њеној дијаспори, већ и у многим земљама бивше Југославије, нарочито у Босни и Херцеговини, што је у номинацији наглашено с посебном пажњом.

Нарочит квалитет овог елемента јесу кохезивна и интегративна друштвена функција. Мада су културно-уметничка и фолклорна друштва важни носиоци ове праксе, нарочито у погледу едукације и трансмисије различитих варијаната образаца корака, и успостављања и преношења сценских интерпретација овог плесног жанра, плесање кола је сасвим актуелна, интензивна и често масовна пракса која се одвија спонтано, без директних утицаја државних власти и фондова. Коло се изводи на готово свим приватним и јавним окупљањима, породичним и колективним прославама, а сви извођачи или, како би се рекло језиком Конвенције, 'носиоци' (*bearers*), јесу чланови локалне заједнице, без обзира на етничку, религијску и генерацијску припадност. Иако се коло сматра једним од најпрепознатљивијих симбола етничког и националног идентитета Срба (Ракочевић 2002: 187;

Ранисављевић 2012: 566), његовим извођењем изражавају се и локално-регионални идентитети на основу којих се међусобно диференцирају учесници и извођачи из појединих села, региона или културно-уметничких друштава, јер извођење разноврсних верзија кола одражава особености њихових вернакуларних пракси. Кохезивни квалитет плесања кола учесницима пружа осећање припадности и заједништва, па се на тај начин остварује огроман потенцијал у промовисању поштовања узајамне различитости. Избором баш овог плесног жанра за кандидатуру на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа Унеска желели смо да укажемо на чињеницу да га у Србији масовно изводе и друге етничке и националне групе различитог верског опредељења, често на заједничким локалним скуповима. Мада је извођење кола врло витална пракса, смисао његовог 'очувања' као нематеријалног културног наслеђа Србије огледа се управо у покушају да се јавно призна да га сви грађани Србије могу легитимно изводити, и да се његово извођење може омогућити и подстаћи и у будућности. Иако у основи могу бити тумачене у складу с актуелном проевропском идеологијом остваривања мултикултурног дијалога и регионалних интеграција, ове чињенице у вези с актуелном праксом извођења кола у Србији јесу сасвим у складу с основним идејама Унескове Конвенције. Оне генерално указују на потенцијални значај нематеријалног културног наслеђа као средства које може да подстакне међусобно поштовање различитих локалних заједница и да охрабри њихов даљи дијалог. Зато смо у номинацијском досијеу нарочито нагласили вернакуларни и партиципаторни карактер извођења.

Сл. 3. Спонтано извођење кола на манифестацији „Ливаде“ на Водицама (2012)

Посебно деликатан део номинацијског формулара јесте онај у ком се дефинишу мере системског и организованог очувања кола. Констатовано је да је Република Србија креирала услове неопходне за спровођење очувања успостављањем законских оквира, оснивањем и пружањем континуиране подршке институцијама које се баве истраживањем, заштитом, промовисањем и преношењем нематеријалног културног наслеђа. Навођење конкретних мера које су спроведене пре номиновања кола и дефинисање оних које ће бити спроведене у будућности, базирани су на афирмативном истицању делотворности система очувања, са јасном свешћу о томе да циљано и наменско спровођење овог процеса у пракси ипак изостаје. Извесније је да ће се колективна свест о значају кола као симбола националног идентитета обликовати, заправо, након његовог номиновања на Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства. Из овога могу произаћи различите активности везане за очување овог елемента на нижим инстанцама, у владином и невладином сектору. Другим речима, номинација кола, у одређеном смислу, одступа од начела прописаних Конвенцијом (о чему је било речи у уводу), а у њима се управо инсистира на обрнутом процесу очувања кога усмеравају носиоци праксе ка државној администрацији.

Писма подршке

Поступак рада на номинацији, како је то већ и уобичајено, текао је „одозго на доле“, како би се израдила тзв. писма подршке номинацији коју дају носиоци праксе извођења кола. Овај посао је на основу заједничке листе координирао Центар за нематеријално културно наслеђе. У ту сврху позвани су припадници локалних административних и културних институција, туристичких организација, невладиног сектора, образовних установа, културно-уметничких друштава, као и неколицина појединаца. Приликом успостављања ове листе водило се рачуна да буду заступљени разноврсни носиоци праксе извођења и промовисања кола с територије Републике Србије. Сви они су спремно изразили пуну подршку номинацији и активно учествовали у изради писама подршке. У извесном смислу може се рећи да је, макар накнадно, задовољено мерило укључености „заједница, група и појединаца“ у поступак израде номинацијског досијеа.⁹

⁹ О идентичној ситуацији приликом израде номинацијског досијеа о *нијемом колу* далматинске Загоре Републике Хрватске в.: Zebec 2013a: 326.

Након номинације

Неколико месеци након предаје Унеску, досије је и званично представљен јавности у оквиру пројекта *Коло и руменка: подизање свести о значају елемената уписаних у регистар нематеријалног културног наслеђа*, који је реализовало једно од компетентних тела ове номинације, ЦИОТИС. Пројекат је окончан плесним радионицама и другим едукативним активностима које су одржане у Етнографском музеју у Београду у децембру 2016. године. Похађало их је тридесетак полазника, првенствено уметничких руководица културно-уметничких друштава с подручја Србије.

Сл. 4. Чланови Националног ансамбла игара и песама „Коло“ изводе коло у Етнографском музеју у Београду на отварању Међународне конференције ICOM-а (2011)

Након уписа кола на Унескову листу, с намером да се оно популарише у локалним заједницама, ЦИОТИС је покренуо још један пројекат: „Очување, преношење знања и презентација кола као елемента уписаног на Репрезентативну листу НКН човечанства“. Он је подразумевао едукативни програм – плесне радионице и, делом, представљање процедура Унеска у локалним заједницама широм Србије. У току 2018. године, у сарадњи са сарадницима из Центра и Ансамбла „Коло“, овај пројекат је реализован у Бору, Бачкој Паланци и Шиду. Логистичка и оперативна подршка је била обезбеђена из ресурса локалних културно-образовних центара и културно-уметничких друштава. У радионицама је учествовало више стотина деце.

Напоре у промовисању кола као нематеријалног културног наслеђа предузеле су и друге институције и удружења. Савез кул-

турно-уметничких друштава Србије је новембра 2018. године у Новом Саду организовао манифестацију *Светски дан српског кола*. Овај догађај је укључивао разне активности: отворено такмичење у плесању кола у неколико елиминационих кругова, у ком се надметало неколико десетина учесника; заједничка партиципаторна и презентацијска извођења овог плеса, у којима је учествовало више од стотину људи. Исто удружење је почетком фебруара 2019. године организовало и једнодневне етнокореолошке радионице под називом *Српско коло у теорији и пракси*, које су одржане у просторијама Фолклорног ансамбла „Вила“ у Новом Саду. Радионице су обухватале теоријска предавања о различитим аспектима кола и практичне плесне часове, и у њима је учествовало више од стотину полазника из разних крајева Србије.

Сл. 5. Извођење кола на проби дечје групе Ансамбла „Вила“ у Новом Саду (2016)

Поред ангажовања струковних удружења и институција, номинација кола је представљена и у оквиру неколико специјализованих емисија у продукцији Радио-телевизије Србије, које су емитоване у току 2017. и 2018. године.

До сада није забележен ни један једини негативан коментар у вези с номинацијом и уписом кола на Унескову листу, као и с едукативним пројектима који су били усмерени на његово промовисање. Зато можемо рећи да су наша искуства у вези с номинационим процесом и његовим непосредним исходом позитивна, али се *post festum* може додати и: „Да, али...“, послужимо ли се фразом коју у сличном контексту користи хрватски етнокореолог Зебец (2015: 245). Позиција стручњака, у овом случају етномузиколога/етнокореолога, у сваком смислу је незавидна јер процесима имплементације Конвенције у вези са сваким обликом нематеријалног културног наслеђа, па и плесног, неизбежно се покрећу питања његове неминовне идеологизације

и херитизације (Bendix 2009: 254), реконтекстуализације (Opetčeska Tatarčevska 2015: 325), комодификације и артификације (Kirhsenblatt-Gimblett 2004: 58). Стручњаци морају бити у потпуности свесни тога и у складу с тим преузети пуну одговорност за свој рад. На који начин ће ова номинација непосредно утицати на саму праксу извођења кола, не само у Србији већ и у региону, остаће предмет будућих етно-кореолошких/етномузиколошких (теренских) истраживања, чиме ће стручњаци остати у средишту односа између државе и носилаца пракси као слабо видљиви али неопходни и незаменљиви медијатори.

Библиографија

- Васић, Оливера (2002). Основни играчки обрасци Србије. Етнокореолошки дијалекти Србије. У: Ивана Перковић-Радак и Драгана Стојановић-Новичић (ур.). *Музика кроз мисао. Зборник радова четвртог годишњег скупа наставника и сарадника Катедре за музикологију и етномузикологију*. Београд: Факултет музичке уметности, 157–177.
- Карин, Весна (2014). *Плесна пракса Динараца у Војводини*. Докторска дисертација. Катедра за етномузикологију Факултета музичке уметности Универзитета уметности у Београду.
- Лукић Крстановић, Мирослава и Зорица Дивац (2012). Програмирање нематеријалног културног наслеђа града. Парадигме и перцепције. *Гласник Етнографског института САНУ* LX(2), 9–23.
- Младеновић, Оливера (1973). *Коло у Јужних Словена*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Нематеријално културно наслеђе* (2011). Београд: Центар за заштиту нематеријалног наслеђа и Министарство културе, информисања и информационог друштва.
- Ракочевић, Селена (2002). Проблем идентификације архетипских образаца у српском играчком наслеђу. У: Ивана Перковић и Драгана Стојановић-Новичић (ур.). *Музика кроз мисао*. Београд: Факултет музичке уметности, 179–189.
- Ракочевић, Селена (2004). Шта је то игра? Етнокореолошки поглед на терминолошка и концептуална одређења појма. У: Димитрије Големовић (ур.). *Дани Владе Милошевића*. Бања Лука: Академија уметности, Vedes Belgrade, 96–118.
- Ранисављевић, Здравко (2012). Симболичко значење жанра коло у три у плесној пракси Срба. У: Соња Маринковић и Санда Додил (ур.). *Владо С. Милошевић етномузиколог, композитор и педагог. Традиција као инспирација*. Бања Лука: Академија уметности, Музиколошко друштво Републике Српске, 557–570.
- Bakka, Egil (2015). Safeguarding of the intangible cultural heritage (ICH) and the role of the community. In: Elsie Ivancich Dunin (Ed.). *Dance, Narratives, Heritage*.

- Zagreb: ICTM Study group on ethnochoreology, Institute of ethnology and folklore research, 253–257.
- Bendix, Regina (2009). Heritage between economy and politics. An assessment from the perspective of cultural anthropology. In: Laurajane Smith and Natsuko Akagawa (eds.). *Intangible Heritage*. London, New York: Routledge, 253–269.
- Ceribašić, Naila (2009). New wave of promoting national heritage: UNESCOs 'Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage' and its implementation. In: Jasmina Talam (ur). *Zbornik radova sa VI međunarodnog simpozija „Muzika u društvu“*. Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, i Muzikološko društvo FBiH, 124–137.
- Dopuđa, Jelena (1969). Osvrst na neke promjene u narodnim igrama Bosne i Hercegovine. *Народно стваралаштво. Folklor* VIII(29–32), 303–312.
- Dopuđa, Jelena (1973). Prenošenja i uticaji narodnih igara iz drugih područja na teritorije Bosne i Hercegovine. *Rad XVIII kongresa SUFJ*. Ljubljana: Savez udruženja folklorista Jugoslavije, 162–167.
- Gavrilović, Ljiljana (2010). Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema. *Etnoantropološki problemi* 2, 41–53.
- Gavrilović, Ljiljana i Ivan Đorđević (2016). Sjenički sir kao nematerijalno kulturno nasleđe: antropološki pristup problemu. *Etnoantropološki problemi* 4, 989–1004.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara (2004). Intangible heritage as metacultural production. *Museum* 56(1–2), 52–65.
- Kunej, Rebeka (2015). RZD-01-13-0003-03: The tangible form of intangible dance cultural heritage. In: Elsie Ivancich Dunin (Ed.). *Dance, Narratives, Heritage*. Zagreb: ICTM Study group on ethnochoreology, Institute of ethnology and folklore research, 315–319.
- Lajić Mihajlović, Danka (2015). Saviours or traitors? The ambivalent position of ethnomusicologists in implementing UNESCO Convention for the Safeguarding of ICH in Serbia. *The 12th international SIEF congress. Utopias, Realities, Heritages. Ethnographies for the 21st century*, Zagreb, 21–25 June 2015, <https://nomadit.co.uk/conference/sief2015/paper/25467>, приступљено 13. 11. 2018.
- Mladenović, Olivera (1965). Razvitak moravca za poslednje dve decenije. *Rad XII kongresa SUFJ*. Celje: Udruženje folklorista Slovenije, 105–111.
- Opetcheska Tatarčevska, Ivona (2012). Makedonski model očuvanja nematerijalne kulturalne baštine. U: Jasmina Talam, Fatima Hadžić i Refik Hodžić (ur.). *Zbornik radova sa VII međunarodnog simpozija „Muzika u društvu“*. Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, Muzikološko društvo FBiH, 165–175.
- Opetcheska Tatarčevska, Ivona (2015). Recontextualization of traditional dance culture in Macedonia. In: Elsie Ivancich Dunin (Ed.). *Dance, narratives, heritage*. Zagreb: ICTM Study group on ethnochoreology, Institute of ethnology and folklore research, 325–329.
- Popadić, Milan (2014). *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem. Uvod u studije baštine*. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Rakočević, Selena (2011). *Igre plesnih struktura. Tradicionalna igra i muzika za igru Srba u Banatu u svetlu uzajamnih uticaja*. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu.

- Stojkova Serafimovska, Velika, Dave Wilson and Ivona Opetčeska Tatarčevska (2016). Safeguarding intangible cultural heritage in the Republic of Macedonia. *Yearbook for traditional music* 48, 1–24.
- Williams, Raymond (1977). *Marxism and Literature*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Zebec, Tvrtko (2012). Hrvatska iskustva u implementaciji UNESCO-ve konvencije za očuvanje nematerijalne kulturne baštine. U: Jasmina Talam, Fatima Hadžić i Refik Hodžić (ur.). *Zbornik radova sa VII međunarodnog simpozija „Muzika u društvu“*. Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu, Muzikološko društvo FBiH, 160–164.
- Zebec, Tvrtko (2013a). Etnolog u svetu baštine: hrvatska nematerijalna kultura u dvadeset i prvom stoljeću. U: Marijana Hameršak, Iva Pleše i Ana-Marija Vukušić (ur.). *Proizvodnja baštine. Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 313–333.
- Zebec, Tvrtko (2013b). UNESCO Saints. *Međunarodni skup „Putevima europske nematerijalne baštine u 21. stoljeću: sveti Martin, simbol dijeljenja“*. Zagreb, Dugo Selo, October 4–5, 2013. https://www.academia.edu/16552347/UNESCO_Saints, приступљено 15. 12. 2018.
- Zebec, Tvrtko (2015). Reinterpreting (national) intangible cultural heritage: How do we present ourselves?”. In: Elsie, Ivancich Dunin (Ed.). *Dance, Narratives, Heritage*. Zagreb: ICTM Study group on ethnochoreology, Institute of ethnology and folklore research, 243–246.
- Žikić, Bojan (ur.) (2011). *Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe*. Beograd: Srpski genealoški centar.

Интернет извори

- <http://www.kultura.gov.rs>, последњи приступ 20. 12. 2018.
- <http://nkns.rs>, последњи приступ 24. 12. 2018.
- <http://nkns.rs/cyr/elementi-nkns>, последњи приступ 24. 12. 2018.
- <https://ich.unesco.org/en/lists>, последњи приступ 24. 12. 2018.
- <http://www.nesovnadediscina.si/en>, последњи приступ 24. 12. 2018.
- UNESCO 2003. <https://ich.unesco.org/en/convention>, последњи приступ 24. 12. 2018.

Извори илустрација

Све фотографије су део пратеће документације номинацијског досијеа „Коло, традиционална народна игра“.

Сл. 1 – Масовно извођење кола на манифестацији „Чивијада“ у Шапцу (2011), аутор Драгутин Петровић.

Сл. 2 – Извођење кола на свадби у Београду (коловођа је девер) (2015), аутор Бојан Богдановић.

Сл. 3 – Спонтано извођење кола на манифестацији „Ливаде“ на Водицама (2012), аутор Владимир Ивановић.

Сл. 4 – Чланови Националног ансамбла игара и песама „Коло“ изводе коло у Етнографском музеју у Београду на отварању Међународне конференције ICOM-а (2011), аутор Ивана Масниковић Антић.

Сл. 5 – Извођење кола на проби дечје групе Ансамбла „Вила“ у Новом Саду (2016), аутор Владимир Ивановић.

Experts as Mediators Between the State and Bearers of the Practices of Intangible Cultural Heritage: Nomination File “Kolo, Traditional Folk Dance”

Selena Rakočević and Zdravko Ranisavljević

Summary

The implementation of the UNESCO’s “Convention on the Preservation of Intangible Cultural Heritage” has been in use for ten years (since 2006). Since the preparation of nomination files and application forms organized by the State parties directly depends on concrete, very diverse cultural, social and, at the first place, political circumstances, it is clear that the experts, who are primarily engaged in this work, face different challenges.

This paper presents the nomination file “Kolo, traditional folk dance” from the perspective of experts as active participants who are responsible for the content of the nomination file and, as such, recognized in the application process as the official representatives of the so-called competent bodies. The authors of the article, who participated in preparation of this file, discuss the terminological polyvalences of the metalanguage of the Convention, the phenomenological aspects of identifying and defining dance/dance genre as an ‘element’ of the intangible cultural heritage, as well as the immediate problems in engaging the bearers in the vernacular dance practice to take part in nomination processes.

Keywords: experts, ethnomusicologists/ethnochoreologists, intangible cultural heritage, dance, kolo, Serbia

проф. др Селена Ракочевић
Факултет музичке уметности, Београд
Катедра за етномузикологију
Е-пошта: selenarakocevic@gmail.com

МА Здравко Ранисављевић
Факултет музичке уметности, Београд
Катедра за етномузикологију
Е-пошта: ranisavljevicz@yahoo.com

Примљено: 27. 12. 2018.
Прихваћено: 23. 2. 2019.